

Gonda Zsuzsa

Digitális szövegek olvasása és megértése (Kruzslicz Tamás)

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM. BUDAPEST. 2015. 159 OLDAL

Bevezetés

Az Európai Parlament és Tanács 2006-ban nyolc kulcskompetenciában fogalmazta meg azokat az elsajátítandó ismereteket, készségeket és attitűdöket, amelyeknek folyamatos fejlesztése elengedhetetlenül szükséges mind az intézményes oktatás különböző szinterein, mind az egyéni, élethosszig tartó tanulás során. Ezek egyike a digitális kompetencia, amely „magában foglalja az információs társadalomhoz kötődő technológiák magabiztos és kritikus használatát és így az információs és kommunikációs technológiák (IKT) terén meglévő alapvető készségeket” (1). A meghatározásból megállapítható, hogy a digitális kompetencia nem csak informatikai ismereteket és a digitális eszközök használatára vonatkozó tudást, készségeket, attitűdöt feltételez. Az IKT-eszközök „magabiztos és kritikus használatához” szükséges a digitális kultúrában létrejövő, új kommunikációs szinterek (például weboldalak, közösségi oldalak, chatprogramok) ismerete, illetve az ott megjelenő új szövegtípusok értő feldolgozása.

A digitális szövegek rendelkezhetnek olyan tulajdonságokkal, amelyek a nyomtatott szövegeket nem jellemzik (Balázs 2005). A digitális környezetre jellemző multimedialitás vagy a hiperlinkek megjelenése megváltoztatták az elektronikus kommunikációban megjelenő szövegek jellegét, amely kihatással van a szövegek befogadásának a folyamatára (Veszelszki 2011). Másképpen olvasunk az internetet böngészve, de akár újabb funkciói is megjelenhetnek az olvasásnak a digitális környezetben. Ennek a jelenségnek a tudományos vizsgálatát tűzte ki célul Gonda Zsuzsa könyve, amely a szerző saját empirikus kutatásait is tartalmazza. A kötet bemutatja a digitális szövegek olvasásának tulajdonságait, meghatározza azokat a kognitív műveleteket és stratégiákat, amelyek ezeknek a szövegeknek a feldolgozására jellemzők. A szerző kutatásain keresztül kibontakoznak a digitális olvasás funkciói, az alkalmazott olvasási stratégiák. Megismerteti a hatékony olvasási stratégiák sorrendjét tartalmazó műveletsorokat is, hogy aztán ezeken keresztül konkrét fejlesztési lehetőségeket mutasson be az egyes iskolai korcsoportokra lebontva az anyanyelvi nevelés keretében.

Az empirikus vizsgálatok bemutatása

A kutatás két vizsgálaton keresztül foglalkozott a digitális szövegek olvasási folyamatának az elemzésével és a digitális szövegek hatékony olvasásértéséhez szükséges olvasási stratégiák meghatározásával. Hétköznapi tapasztalat, hogy a digitális nemzedék másképpen használja információszerezésre a különböző elektronikus kommunikációs felületeket. A szövegfeldolgozás módja eltér a nyomtatott szövegek olvasásának technikájától (Fenyő D. 2010). Ennek a megállapításnak az empirikus bizonyítására, illetve a jelenség pontos és részletes meghatározására vállalkozott a szerző.

Kiinduló hipotézisei között első helyen szerepel az az általános megfigyelés, hogy a digitális szövegek olvasásának mintázata eltér a nyomtatott szövegek hagyományos, lineáris olvasási mintázatától, és ennek a mintázatnak sajátos változatai is megjelennek az egyes weblapok típusától függően. Feltételezi, hogy létrejönnek kizárólag a digitális szövegek olvasására jellemző stratégiák is. Ezenkívül további négy előfeltevést fogalmaz meg az olvasási stratégiák részletes vizsgálatával kapcsolatban (42–43):

- „A különböző olvasási stratégiák alkalmazása és a digitális szövegen végrehajtott cselekvések, navigációs lépések összefüggenek egymással, és az egyes stratégiákhoz egy-egy navigációs lépés társul.
- A két alapvető digitális környezetben megjelenő olvasástípushoz: a kulcsszókereső és a kulcsszó-azonosító olvasáshoz eltérő olvasási stratégiák bizonyulnak hatékonyak.
- Az olvasási stratégiák hatékony alkalmazásában és a digitális szövegek olvasásértésében a lányok sikerebben teljesítenek, mint a fiúk, de a fiúk közül kerül ki a legjobb és a legrosszabb teljesítményű diák.
- A fővárosi tanulók stratégiahasználatban és a digitális szövegek olvasásértésében is jobban teljesítenek a vidéki társaiknál.”

A hipotézisekből látszik, hogy a digitális szövegtípusok olvasási folyamatának tárgyalása mellett nagy hangsúlyt fektet a vizsgálat a gyakorlati lépések bemutatására. Az empirikus vizsgálatokon keresztül olyan megállapításokat tesz, amelyek közvetlen iránymutatást adnak a szövegértés fejlesztésére az anyanyelvi nevelés során. Emellett egyfajta láttelepet nyújt a magyarországi középiskolások olvasási stratégiáiról érintve azoknak szociológiai vetületét is (a nemek közötti különbséget, a budapesti és a vidéki diákok teljesítményét). Ezeket az adatokat párhuzamba állítja a PISA-mérések eredményeivel, így valódi bemutatást kapunk a hazai középiskolások jelenlegi szövegértési kompetenciájáról.

A vizsgálatokban 9. és 10. osztályos, vidéki és fővárosi gimnazisták vettek részt egyenlő arányban. Fontos, hogy minden résztvevő tudatos és gyakorlott felhasználója volt a digitális kommunikációs technikáknak. Elkötelezettek voltak a digitális olvasás mellett, és mindennapjaikban rendszeresen olvastak változatos témájú és műfajú digitális szöveget. Ezeknek a szempontoknak az érvényesülését a kutatás egy háttérkérdőív kitöltésével mérte. A vizsgálatokban csak azok a diákok vehettek részt, akik a kérdőív alapján gyakorlott digitális olvasónak bizonyultak. Így választott ki a szerző az első, olvasási stratégiákat a középpontba állító vizsgálatához 120 főt (közülük a fiúk-lányok aránya 60-60 fő), a második, elsősorban kvantitatív eredményeket felmutató, szemmozgásos kísérlethez pedig 20 főt (10

fiút és 10 lányt). Bár a szemmozgásos vizsgálatban részt vevők száma nem reprezentatív, mégis úttörő jellegénél fogva mindenképpen figyelemre méltóak ennek a vizsgálatnak az eredményei is. Kevés az ehhez hasonló módszertannal végzett, magyar nyelvű, digitális szövegek olvasási folyamatát elemző kísérlet. Az alaposan kidolgozott módszertani megfontolásoknak köszönhetően valóban releváns eredményeket olvashatunk a digitális olvasási mintázatokról.

Az első kísérletben a diákok két szövegértési feladatot oldottak meg az interneten. Először egy kulcsszókeresési, majd egy kulcsszó-azonosító szövegértési feladatot oldottak meg, így megjelent a vizsgálatban mindkét, kifejezetten a digitális szövegek olvasására jellemző olvasástípus. Mindkét esetben ugyanazt a honlapot kellett használniuk. Az olvasási tudatosságukat a hangos gondolkodtatás módszerével mérte a vizsgálat. Miközben válaszoltak a kérdésekre, kommentálniuk kellett, hogy éppen mit csinálnak, és miért csinálják az adott műveletet. Ezzel a tudatosságukat mérte a kutatás. A diákok online olvasási tevékenységéről képernyőfelvételek készültek, amelyeknek az értékelése az egyes olvasási stratégiák alapján történt. A leírás mellett kódokkal azonosította a szerző a különböző stratégiák egyes lépéseit, hogy visszaadja az olvasás folyamatát. Ezáltal egy-egy olvasási forgatókönyvként rögzültek az egyes diákok adatai. A második kísérletben egy kulcsszókereső olvasási feladatot végeztek a vizsgálatban részt vevő diákok. Az instrukciót szóban kapták meg azért, hogy a nyomtatott szöveg értelmezése ne befolyásolja az eredményeiket. A vizsgálatról videofelvétel készült, amely egyrészt rögzítette a képernyőn végzett cselekvéseiket, másrészt a *Tobii 120* szemmozgásvizsgáló gép és a hozzá tartozó szoftver segítségével vizsgálták az olvasás során végbemenő fixációik számát, helyét és időtartamát. A kutatásban a szövegértési teljesítmény értékelése is megtörtént. Az olvasás folyamatát állomásokra osztotta a kutatás, így az egyes állomásokhoz tartozó szövegértési műveletekhez tudta rendelni a vizsgálati eredményeket, megfigyelve az összefüggéseket a szemmozgás és az olvasási stratégiák egyes lépései között.

A könyv tanulságai

A digitális szövegolvasás típusait és stratégiáit vizsgáló kötet az empirikus kutatás eredményei mellett értékes anyagot szolgáltat a digitális szövegekkel és szövegértéssel kapcsolatos vizsgálatokhoz és fejlesztésekhez is. A módszertani kidolgozás és a kutatási lehetőségek feltárása mellett alapos tájékoztatást kap az olvasó a korábbi hazai és nemzetközi olvasáskutatások eredményeiről, illetve a digitális olvasás és írástudás elméleti háttéréről. Az ismertetés ezekből a megállapításokból mutat be néhányat, amely előremutató lehet a további kutatások tervezésében.

Fogalmi kérdések, olvasáskutatás digitális környezetben

Kiemelt hangsúlyt kap az elektronikus kommunikáció és a digitális szövegekkel való foglalkozás elhelyezése az anyanyelvi nevelés területén. Miközben a szerző bemutatja, hogyan változott meg az információ elérése és feldolgozása az elektronikus környezetben, tudományos igényességgel megírt, ismeretterjesztő stílusban helyezi az olvasó elé az olyan fogalmakat, mint az infokommunikációs

technológia, az elektronikus kommunikáció, a hipertext vagy a digitális írástudás. Nagyon fontos, hogy ezeket a tanítás szempontjából közelíti meg.

Sok példával tekinti át az egyes digitális színterek jellemzőit, majd kitér a digitális környezettel is összefüggő ikonikus fordulat gondolkodási folyamatra tett hatására. Megállapítja, hogy míg az írásbeli szövegek alapvetően a tények, az összefüggések leírására és rögzítésére koncentrálnak, addig a digitális szövegek összetettebb funkciókat valósítanak meg, kódolásukhoz elengedhetetlen egyfajta gyakorlati tudás arról, hogyan bánjon az olvasó a hipertextuális, multimediális szövegekkel. A digitális szövegeket nem „csak” olvassuk, hanem „használjuk” is, így összetettebb kognitív műveleteket végzünk a dekódolásuk során. A digitális írástudásban kiemelkedő szerepet kap az információhoz való eljutás. Ez természetesen befolyásolja az információfeldolgozást. Ezekre a változásokra az iskolai környezetnek is reagálnia kell. A szerző megállapításai szerint nagyobb hangsúlyt kell kapnia a kritikai gondolkodás fejlesztésének és az információszerzés elsajátításának. A digitális környezetben zajló olvasás modellálására bevezeti az e-olvasás fogalmát, amely tartalmazza mindazon kognitív műveleteket, kompetenciákat, amelyeknek a működtetése szükséges a hatékony digitális olvasáshoz és szövegértéshez (24).

Az olvasási folyamatot vizsgálva felhívja a figyelmet a szemmozgás jelentőségére, amely tulajdonképpen az olvasás fiziológiai megjelenése. 2014-ig csak egy magyar nyelvű, empirikus vizsgálat készült az olvasási folyamat és a szemmozgás kapcsolatáról, így ez a kísérleti módszer még számtalan lehetőséget rejt magában. Kiemeli a képalkotásos vizsgálatok jelentőségét is, amelyek segítségével az agyi tevékenység monitorozható az olvasás során, például a digitális környezetben zajló szövegértésnél érdekes kutatási lehetőség a lineáris gondolkodás és a téri-vizuális gondolkodás kapcsolatának vizsgálata. Ehhez adhat vizsgálati eszközt egy agyi képalkotó-eljárás.

A nemzetközi kutatások alapján a szerző bemutatja azt is, hogy milyen olvasástípusokat lehet elkülöníteni. Ezek közül kiemeli az ismeretszerző és a kereső-áttekintő olvasástípusokat, amelyek különösen jellemzőek a digitális szövegek recepciójakor. Leírja az olvasási stratégia fogalmát is, bemutatva azokat a kognitív folyamatokat az egyes olvasási szakaszokra lebontva, amelyek lezajlanak az olvasási tevékenység során. Ezekben elkülöníti a hagyományos és a digitális olvasási stratégiákat, és leszögezi, hogy vannak olyan sajátos stratégiák, amelyek kifejezetten a digitális szövegolvasásra jellemzőek. Fontos megállapítása, hogy ezekhez minden esetben az olvasást szervező navigációs lépéseket (például görgetést, a kurzor mozgatását, kattintást) is használ az olvasó. Ezek kihatással vannak az olvasás folyamatára. Mindezeket a jelenségeket gazdag kutatási anyaggal, érdekesen, példákön keresztül szemlélteti számos kérdést felvetve a további lehetséges kutatások számára.

A kutatás eredményei

Az eredmények leírásakor a szerző elkülöníti az első és a második empirikus vizsgálat bemutatását. Részletesen elemzi a kapott részeredményeket, de a teljes elemzési folyamatot is nyomon követhetjük, így kiváló példát ad az ilyen jellegű vizsgálatok elvégzésére. Minden esetben alapos és beszédes ábrák szemléltetik a vizsgálati lépéseket és a kísérletek során kapott adatokat.

Az első kísérlet során a kulcsszókeresési feladatnál a diákok 39%-a bizonyult hatékony olvasónak szemben a kulcsszó-azonosító olvasási érték 63%-os, lényegesen magasabb hatékony olvasói értékével. Ezt a különbséget a szerző többek között azzal magyarázza, hogy a második esetben több hasonlóságot mutat a szükséges olvasási stratégia a nyomtatott szövegek feldolgozásával, míg a kulcsszókeresési feladat minden lépése a digitális környezetre jellemző stratégiák megvalósítását kívánja. Ez az eredmény jól mutatja, hogy egyrészt vannak jól elkülöníthető digitális szövegolvasási stratégiák, másrészt ezek tudatos használatának tanítása, a digitális olvasási készség fejlesztése fontos feladata az iskolai anyanyelvi nevelésnek.

A kulcsszókeresési olvasásnál a lányok hatékonyabb olvasóknak bizonyultak a fiúknál. Ez az eredmény korrelál a 2009-es PISA-felmérés értékeivel. A lakóhely szerint viszont nem volt értékelhető különbség. Az internetes szövegek melletti elköteleződés számított inkább a szövegértési feladat minél sikeresebb végrehajtásában. A kulcsszó-azonosító feladatnál a fiúk hatékonyabbak voltak az oldalak közötti navigációt feltételező olvasási feladatokban, de az olvasást támogató navigációs lépések alkalmazása és a megoldás között nem mutatkozott matematikailag bizonyítható összefüggés, így nem vált jól elkülöníthetővé a fiúk és a lányok szövegértési teljesítménye. A lakóhely és a teljesítmény között sem mutatkozott kimutatható kapcsolat. Érdekes eredmény az egyes olvasástípusokhoz tartozó stratégiák ismertetése, amely mindkét olvasástípusnál jól körülhatárolhatóvá vált a kutatásnak köszönhetően. Ezeknek a műveleti lépéseknek a bemutatása nagyon fontos az anyanyelv-pedagógia számára, mert ahogyan a szerző is írja, „szoros összefüggés figyelhető meg a szövegértési teljesítmény, valamint a digitális szövegolvasási és a szövegolvasási stratégiák alkalmazása között” (69), így ezek tanítása és tudatosítása kiemelt tanítási feladat a hatékony olvasóvá való nevelésben.

A második kísérlet is fontos eredményekkel szolgált, amelyek jól kiegészítették az első vizsgálatban kapott adatokat. A fixációk megfigyelésén keresztül kiszámíthatóvá vált, hogy 1) hány szövegelem feldolgozását tartotta fontosnak a feladatmegoldáshoz az olvasó, illetve mennyi időt töltött az adott elem értelmezésével; 2) milyen gyorsan találta meg a hasznosnak vélt elemeket az adott weblapon; és 3) az olvasási útvonal adott pontján végzett olvasási stratégiáról is lehetett következtetéseket levonni. Ezeket a lépéseket részletesen lebontja és kifejti a szerző, jelen ismertetés csak a nemi különbségeket figyelembe vevő eredményeket mutatja be. Érdekes megfigyelés, hogy a feladat elején a fiúk hosszabb ideig orientálódtak a weboldalon, míg a lányok céltudatosabban kezdték el a szükséges műveletek elvégzését. A szövegértés során a fiúk több információt tekintettek meg alaposabban, azaz több ideig fixálták az adott elemet, és ebből a tudatosabb értelmezésre lehet következtetni. Ezzel szemben a lányok inkább a felismerésben voltak sikeresebbek, rövidebb ideig nézték az egyes tartalmak, szöveges elemeket, és így választottak. Kimutatható volt ebben a vizsgálatban is, hogy a fiúk navigációs ügyessége jobb.

Összességében a kutatás első hipotézise teljesült. Valóban eltérő mintázatot mutat a digitális szövegek olvasása a nyomtatott szövegek olvasásához képest. Ezt az olvasási mintázatot kimutathatóan befolyásolja a weblap típusa. A hipotézis azonban kiegészült azzal a megállapítással, hogy az olvasó célja is meghatározó tényező. A második hipotézis állítása részben igazolódott, mert az egyes

stratégiákhoz nem csak egy navigációs lépés rendelhető. Ezzel együtt kijelenthető a szerző vizsgálatai alapján, hogy a navigációs lépések és az olvasási stratégiák között felfedezhető mintázatszerű összefüggés. A harmadik hipotézis igazolódott, amennyiben az eltérő olvasástípusokhoz valóban eltérő olvasási stratégiák bizonyultak hatékonyak. Ezzel szemben a negyedik hipotézis a nemek szerinti különbségekről elvethető. Nem jelentkezett matematikailag bizonyítható összefüggés a hatékonyság és a nemek között, de megállapítható néhány nemi sajátosság. Végül a kutatás ötödik hipotézise sem bizonyult helytállóknak.

Anyanyelv-pedagógiai feladatok

Az empirikus kutatás eredményeinek értékelésében is fontos a szerző számára a konkrét pedagógiai feladatok megfogalmazása, a könyv utolsó előtti fejezetében külön kitér a digitális szövegek olvasásértésének a fejlesztési lehetőségeire. Egyrészt felsorolja az osztálytermi fejlesztés feladatait, másrészt kiemeli a tanári kommunikáció szerepét és fontosságát a tárgyalt témakörben.

Elkülönített részt szentel az IKT-eszközök bemutatásának, és kiemeli az interaktív tábla előnyeit és hátrányait. Ennek ismertetéséhez több, a témában végzett kutatást foglal össze. Az egyes életkorokhoz kapcsolódóan felsorolásszerűen ajánl fejlesztési feladatokat, amelyek remek kiindulási pontot jelentenek a pedagógusoknak. A tanári kommunikáció szerepét hangsúlyozva saját kutatási eredményekről is beszámol. Tíz, interaktív táblát is alkalmazó tanóra videós felvételeinek elemzésével mutatta ki, hogy míg a diákok a vizsgált humán műveltségi területekhez kapcsolódó órák 43%-ában aktívan részt vehettek a digitális szöveg feldolgozását célzó interakciókban, addig csak 6%-ukban használták ők maguk is a digitális eszközt feladatmegoldásra, azaz alig alkalmazhatták a megfigyelt stratégiákat.

A fejlesztési feladatok között fontosnak tartja az olvasásszint javítását, amely a komplex stratégiafejlesztést is szolgálja, valamint az olvasási készség fejlesztését, amely az olvasás előtti, alatti és utáni stratégiák gyakorlását támogatja. Ehhez kreatív és elgondolkodtató példákat említ, amelyek könnyen átültethetők a mindennapi tanítási gyakorlatba. Végül az anyanyelv-pedagógiai feladatok között kitér a magyartanárképzés felelősségére is. A tanárjelölteknek fontos lenne megismerniük a digitális kultúrát nemcsak eszközként, hanem anyanyelvi tudásként és tananyagként is.

Összegzés

Az ELTE BTK Szakmódszertani Központjának gondozásában kiadott *Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Kiadványok* sorozat hetedik köteteként megjelent *Digitális szövegek olvasásának típusai és stratégiái* című kötet rendkívül összetett munka. Egyfelől ismeretek gazdag tárházát nyitja meg a digitális kommunikáció jelenségei, különös tekintettel a digitális szövegértés folyamata iránt érdeklődőknek. Másrészt gazdag szakirodalmi hivatkozásai és részletes módszertani kidolgozottsága rendkívül hasznos lehet az olvasással kapcsolatos újabb kutatások és fejlesztések kidolgozásához,

tervezéséhez. A kötet mellékletében tartalmazza a kutatás során használt feladatsorokat, amelyek további kutatásokban is alkalmazhatók. Gonda Zsuzsa munkája ajánlható továbbá minden pedagógusnak. A XXI. század iskolájában kiemelt tanítási feladat a digitális készségekkel való foglalkozás, a digitális szövegértés hatékony fejlesztése, mindehhez elengedhetetlen segítséget nyújt az ismertetett könyv.

Irodalom

Balázs Géza 2005. Az internetkorszak kommunikációja. In: Balázs Géza – Bódi Zoltán (szerk.) *Az internetkorszak kommunikációja*. Gondolat Kiadó. Budapest. 25–57.

Fenyő D. György 2010. Hogyan olvasnak a mai fiatalok? *Fordulópont* 52. 13–35.

Veszelszki Ágnes 2011. Digitális kommunikáció és nyelvtudomány. In: Balázs Géza (szerk.) *Nyelvészetről mindenkinek. 77 nyelvészeti összefoglaló*. Inter. Budapest. 56–60.

(1) Az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciák. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV%3Ac11090> (2016. május 31.)

Kruzslicz, Tamás: Reading and understanding digital texts

Az írás szerzőjéről

Kruzslicz Tamás

doktori hallgató
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Alkalmazott nyelvészeti program, Budapest

magyar nyelvi lektor
Fachhochschule Burgenland GmbH, Eisenstadt

kruzslicztamás[kukac]gmail.com